

Jakab András: Válasz Kukorelli István, Ádám Antal és Kiss László opponensi véleményére

Mindenekelőtt szeretném megköszönni Kukorelli István, Ádám Antal és Kiss László alapos és részletes opponensi véleményét. Az egyes felvetéseikre igyekszem a következőkben válaszolni. Mivel az opponensek megjegyzései átfedéseket is mutattak, ezért nem minden esetben jelzem külön az opponens személyét, illetve sorrendben az egyes opponenseknek adott válaszaim fokozatosan egyre rövidebbek lesznek.

Általános megjegyzésként szeretném előrebocsátani, hogy bár a doktori disszertációm természetesen nem a teljességre törekedett (sőt a bővített változatot jelentő 2016-os azonos című könyvem sem), terjedelmileg már így is terhes lehet az olvasó számára.

I.

Egyetértek **Kukorelli Istvánnal** abban, hogy a formálisan alkotmányos szintre emelt regulák nem feltétlenül felelnek meg az alkotmányosság elvont standardjának. Erre szomorú példát nyújtanak az elmúlt évek sajnálatos magyar alkotmányjogi eseményei. Abban is egyetértek az opponenssel, hogy az alkotmányok szekularizált bibliaként is szolgálhatnak, amennyiben elég régiek és a társadalmi elfogadottságuk magas szintű: erre szokás az amerikai alkotmányt példaként felhozni. Más azonban a véleményem arról, hogy az alkotmányértelmezés mennyiben tér el a törvényértelmezéstől: az opponens véleménye egy jól ismert álláspont a nemzetközi szakirodalomban is, de a dolgot az érveket mérlegelve arra jutottam, hogy az eltérés csupán fokozati (ti. általában több az absztrakt rendelkezés az alkotmányokban), és nem alapvető minőségi (hiszen mind a törvényekben, mind az alkotmányokban vannak absztrakt és konkrét rendelkezések; politikai súlyuk és módosíthatóságuk különbsége is csak fokozati).

Ugyancsak eltérés mutatkozik köztünk a szubjektív teleologikus értelmezés szerepét illetően. Egyetértek ugyan Kukorelli Istvánnal abban, hogy a magyar jogértelmezési gyakorlatban ennek volt és van szerepe. Abban látom másként a helyzetet, hogy ez mennyire támogatható. Kifogásaim részben fogalmiak (miként lehet egyáltalán kollektív akarata egy törvényhozásnak?), részben gyakorlatiak (a képviselők többsége igen gyakran nem tudja, hogy valójában miről szavaz, hiszen a frakcióvezető instruálja őket, nem is feltétlenül olvassák el az előterjesztéseket; egy-egy képviselő vagy akár az előterjesztő felszólalása mennyiben reprezentálja a szavazás mögötti jogalkotói szándékot?), részben legitimációsak (ha egyszer nem írták bele a jogszabálysövegbe, akkor miért tekintjük

kötelezőnek?). Az amerikai Legfelső Bíróság nemrégiben elhunyt bírása, Antonin Scalia szavaival:¹

...egyszerűen nem fér össze a demokratikus kormányzással -- ami azt illeti, a méltányos kormányzással sem --, hogy azáltal határozzuk meg egy törvény jelentését, hogy mit gondolt a törvényhozó, ahelyett, hogy mit mondott a törvényhozó. A zsarnok Neróról mondták, hogy edictumait az oszlopok tetejére függesztette ki, hogy nehezebb legyen őket elolvasni, s ezáltal némelyeket azon kaphasson, hogy tudtukon kívül jogsértést követnek el. Egy olyan jogrendszer, mely annak alapján határozza meg a törvények jelentését, hogy mit gondoltak, nem pedig, hogy mit mondtak, az hasonlóképpen zsarnoki.

Hasonlóan bizonytalan pont az, hogy vajon eltérés esetén a törvényhozási dokumentumok vagy a kodifikátorok tudományos munkái-e a döntők. Az utóbbi években ráadásul a minisztériumi indokolások túlnyomó többsége a jogszabályszöveg formális megismétlésére szorítkozott (pl. „A 3. § arról rendelkezik, hogy...”). Mindezek fényében erős fenntartásaim vannak a szubjektív teleologikus érvek használatával szemben. Teljesen osztom ezért a másik opponens, Kiss László véleményét a kérdésről, amelyet egy AB határozathoz fűzött különvéleményében fejtett ki:²

A „törvényhozói szándék” koncepciója egyébként – amellyel a többségi határozat is operál – igen ellentmondásos mind az alkotmány-, mind a jogértelmezés terén. A kifogások kétszintűek. Elsőként azt a kérdést kell megválaszolni: lehetséges-e egy kollektív testület (a 386 képviselőből álló törvényhozás) „egyirányú” szándékát felfejteni? (A szándékra való hivatkozás elfogadásának lehetséges üzenete: a mérlegelési jogot adó esetekben a jogalkalmazó a törvényhozó vélelmezett szándékát saját, esetleg önkénytől sem mentes szándékával azonosíthatja.)

[...] A szándék megállapításánál lehetséges-e sorrendet kialakítani aszerint, hogy a törvényjavaslat előterjesztője – aki miniszterként nem feltétlenül országgyűlési képviselő – által mondottak fontosabbak az „igennel” vagy a „nemmel” szavazó képviselők voksainál? Ha nem is zárható ki elméleti lehetőségként az, hogy több száz ember szándéka azonos legyen egy adott pillanatban, elégséges tanúbizonyság az Országgyűlés Hivatalos Jegyzőkönyve erre?

Kukorelli István feltesz két további konkrét kérdést opponenciájában. Az első: „az az alkotmányjog, amit az alkotmánybíróságok a norma alapján értelmeznek és alkalmaznak? A bíró az alkotmányjog élő vezére?” Vagyis a bírák alkotják az alkotmányjogot vagy csak alkalmazzák? Álláspontom szerint a bírák jelentős részben alkotják a jogot, de ennek a jogalkotásnak sajátos szabályai vannak, amelyek igencsak behatárolják a lehetőségeket tartalmilag és eljárásilag is. A következő kérdés: „az európai nemzet fogalmát politikai vagy kulturális értelemben hivatkozzuk-e a jövőben?” Erről csak érintőlegesen szól a dolgozat, de röviden annyit válaszolnék, hogy meglátásom szerint a kettő nem választható el olyan élesen, mint ahogy azt szembe szokták állítani, de alapvetően politikai nemzetfogalommal dolgoznék.

¹ Antonin Scalia, *Common Law Courts in a Civil-Law System: The Role of United States Federal Courts in Interpreting the Constitution and Laws*, in: Amy Gutmann (szerk.), *A Matter of Interpretation*, Princeton, Princeton University Press 1997, 3–48, 17.

² Kis László különvéleménye a 675/B/2001 határozathoz, ABH 2002, 1320, 1344–1345.

Kukorelli István azt is felveti, hogy vajon mennyiben tekinthető államnak az Európai Unió. Talán félreérthető a szöveg, de szeretném leszögezni, hogy nem gondolom „államnak” az Európai Uniót. Sőt általában véve az államfogalom középpontba állításával szemben vannak kételyeim; erre nagyon röviden utalok a leadott disszertációban, de az azonos címmel 2016 februárjában megjelent könyvemnek a *Staatslehrer*-ről szóló fejezetében részletesen szó esik róla.

Egyetértek Kukorelli Istvánnal abban, hogy igen érdekes kérdéseket vet fel, mit is értünk Európán, és abban is, hogy az államkapcsolatok tipológiája számos dogmatikai elemzésre adna még alkalmat.

II.

Ádám Antal teljes joggal utal arra, hogy az értekezésem valóban hosszúra, talán az ideálisnál terjedelmesebbre sikeredett. A lábjegyzetek száma néhol igen magas, ami kényes egyensúlyi játék eredménye: a szerző egyrészt szeretne egy adott kérdéssel lehetőleg teljes diskurzustérképet adni, miközben mégis olvashatónak kell maradnia a szövegnek. Ez azt eredményezi, hogy a főszöveg olvashatóságának megőrzése érdekében nem csupán a szűk értelemben vett hivatkozások, hanem néhol tartalmi kitérők is lábjegyzetbe kerültek. Ez talán ahhoz is vezetett, hogy az Ádám Antal által idézett arisztotelészi meszotész és a keresztény temperantia kívánalmainak nem mindenben tudott a mű megfelelni.

Ádám Antal egy helyen tett kifejezett ellenvetést az értekezésben megfogalmazottakkal szemben: a közjog és a magánjog elválasztása kapcsán. Az opponens a hagyományos elválasztás mellett hoz fel érveket, én ellene. Én sem gondolom azonban, hogy a „közjog” és a „magánjog” kifejezés értelmetlen lenne. Nagyjából mindannyiunknak vannak elképzelései arról, hogy milyen jogszabályok tartoznak az egyikbe és milyenek a másikba. Ez azonban nem azért van így, mert egy következetes elmélet kritériumokat vagy akár csak magyarázatot adna a felosztásra: az erre tett kísérletek és az általuk adott kritériumok (hierarchia, érdek stb.) ugyanis alaposabb vizsgálat után elbuknak. A felosztás egyszerűen egy hagyomány, a maga következetlenségével és bizonytalanságával. Az, hogy tudjuk, melyik jogszabály tartozik a közjogba és melyik a magánjogba, leginkább valamiféle „jogi néphagyomány” eredménye. Ezt leginkább a jogi oktatásban kaptuk örökölni az előző generációtól, amelyik ugyanígy megörökölte azt az elődeitől.

Ezért úgy vélem, nem érdemes azzal a reménytelen feladattal küzdenünk, hogy alkotmányelméleti jellegű elválasztási kritériumot találjunk. Az elválasztás fogalmilag homályos (vagy körben forog az érvelés, esetleg mindkettő), a kategóriák pedig (jog)történeti esetlegességek eredményei. A közjog és a magánjog elkülönítése hátterében álló politikai érdekek már nem állnak fenn. A megkülönböztetés pedig nem következik az „állam” és a „társadalom” (önmagában is kérdéses) szétválasztásából. Azokban az országokban, ahol bekerült a pozitív jogba, ott a fentiek szerint részben az értelmezési

hagyományra, részben (új típusú eseteknél) az alapjogvédelemre alapítva kell meghatározni a fogalmat.

A „közjog” és a „magánjog” kifejezés semmi egyebet sem tükröz álláspontom szerint, csak a hagyomány által alakított jogi problémák sorozatát, mely az elmúlt századok örökségéhez tartozik. Kissé nyersen fogalmazva azt is mondhatnánk, hogy (szociológiai csoportként) léteznek közjogászok, s ezért továbbra is beszélhetünk a közjog tudományáról, maga a közjog viszont nem létezik (legalábbis nem egy elméletileg következetes és az európai alkotmányelmélet számára releváns értelemben). Ezért ha csak egy mód van rá, inkább kerülnünk kellene ezeknek a fogalmaknak az alkotmányjogi használatát.

III.

Teljes mértékben egyetértek **Kiss Lászlónak** a visszamenőleges hatályra vonatkozó megjegyzésével: ez összeegyeztethetetlen a jogállamisággal, és egy alkotmányjogásznak erre fel kell hívnia a figyelmet. Az alkotmányvédelem szintjének megőrzése melletti kiállás is alkotmányjogász feladat, szakmai és erkölcsi egyaránt.

Kiss Lászlóhoz hasonlóan látom az alkotmánybíróságok feladatát: a textualizmust nem tekintem gyümölcsöző jogértelmezési iránynak. Ezek az érvek ugyanis azt implicálják, hogy a szabályok (esetünkben az alkotmányos rendelkezések) szövegezése hibátlan (azaz mindent kifejeznek, pontosan úgy, ahogyan kell), és hogy a megalkotáskor figyelemmel voltak valamennyi nyelvtani szabályra és a szavak egzakt jelentésére. Ez a valóságban csak ritkán teljesül. De még ha teljesülne is, az ilyen szöveghez kötődő értelmezés nem mindig eredményez egyértelmű választ. Ennek oka részben a természetes nyelvek óhatatlan bizonytalansága, részben pedig az, hogy egyes kérdéseket szándékosan is nyitva hagyhat az alkotmányozó, és olyan új problémák merülhetnek fel, amelyeket semmiképpen sem láthatott előre, még egy egyébként kifogástalan alkotmányozási folyamatban sem (például a technikai fejlődést).

Abban is egyetértek Kiss Lászlóval, hogy az alapjog-korlátozásnak mindig erősebb az olyan indoka, amelyik maga is alapjogi jellegű, mint az, amelyik a közérdekre hivatkozik. A súlyok közti pontos különbségtétel persze mindig alkotmánybírósági mérlegelést tesz szükségessé.

Örömmel olvastam Kiss László egyetértő szavait a teljhatalom elutasításáról: mindketten hasonlóan látjuk, hogy ez az alkotmányosság alapgondolatának mond ellent. A szubjektív teleologikus értelmezés kapcsán pedig fentebb, a Kukorelli István bírálatára adott válaszomban idéztem egyetértőleg Kiss Lászlót.

Végezetül ismételten szeretném megköszönni mindhárom opponensnek az alapos és sokrétű bírálatot.

Jakab András

Budapest, 2016. június 17.